

Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak:

Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu¹

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Haziran 2015

Hazırlayan: Zeynep Alpar²

Giriş

Elinizdeki raporda, Türkiye hapishanelerindeki özel ihtiyaçları olan gruplardan engelli, yabancı ve LGBTİ mahpusların şartlarını ve sorunlarını, bu alanda yapılan çalışmalar ve çözüm önerileriyle birlikte açıklamaya çalışacağım.

Hapishaneler “standart” ya da “normal” bir insan düşünülerek tasarlanıyor, oysa her insan özel, herkes farklı ihtiyaçlara sahip. Türkiye’deki hapishaneler özelinde konuşursak, “standart mahpusun”, genç, sağlıklı, engelsiz, heteroseksüel, Türk, Sünni, Hanefi Müslüman bir erkek olduğunun farz edildiğini görüyoruz. Birçok kişi, sırf bu standardın dışında kalmakla, “özel ihtiyacı” mahpus oluyor.

Birleşmiş Milletler’in hapishaneler üzerine çalışan birimi olan Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi (UNODC) tarafından yayınlanan *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*’nda, içeriğin dışarıya kapalı, dışarının içeriden ulaşılmaz olmasıyla baskının ve yönetimin daha ağır şekilde hissedildiği yerler olan hapishanelerde, bu baskının olumsuz etkisine daha açık olanlar, “özel ihtiyaçları olan gruplar” olarak ele alınıyor.³ Çocuklarıyla beraber hapishanede bulunan anneler, çocuk mahpuslar, yaşlılar, engelliler, yabancılar, etnik veya dini azınlıklar, kadınlar, LGBTİ bireyler, ağır hastalıkları olanlar, idam veya müebbet hapis cezasına çarptırılanlar, hapishanelerdeki özel ihtiyaçlara sahip gruplar arasında bulunuyor.

Bu kişilerden, devletin kullandığı tabirle “hassas” veya “kırılgan” diye değil, “özel ihtiyaçlara sahip” diye söz ediyoruz çünkü onların kendilerine sunulan ve çoğu zaman değiştiremedikleri şartlardan daha çok etkilenmelerinin nedeni, öngörülenlerden farklı olan ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği’nin, Agenfor Italia ile birlikte, Avrupa Birliği Merkezi Finans ve İhale Birimi’nin ve Friedrich Ebert Stiftung Derneği’nin desteğiyle gerçekleştirdiği, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı” çalışmamızda, özel ihtiyaçları olan mahpuslardan engelli, yabancı ve LGBTİ bireyleri konu edindik.

¹ CİSST’in Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu’nu (Kasım 2013) hazırlayan Mustafa Eren’e, elinizdeki raporun dayandığı çalışmalara katkıları ve rapor üzerindeki çok önemli düzeltmeleri için Berivan Korkut, Hilal Başak Demirbaş ve Ayşegül Algan’a teşekkür ederim.

² Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı” Proje Koordinatörü.

³ ATABAY, Tomris, *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*, çev. Ömer B. Albayrak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi ve CİSST, 2013: iii.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar alanında iki temel, güncel Türkçe kaynak var. Bunlardan biri, Tomris Atabay'ın UNODC için yazdığı ve Türkçe basımını CİSST'in yaptığı, yukarıda söz ettiğim *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*. İkincisi de, CİSST'in Kasım 2012 - Kasım 2013 arasında yürüttüğü Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi'nin Mustafa Eren tarafından hazırlanan sonuç raporu.⁴ Raporda Mustafa Eren'in ortaya koyduğu durum ve çözüm önerileri, Türkiye hapishaneleri için bugün de büyük ölçüde geçerli (Bu yazıda, Mustafa Eren'in çalışması kısaca ÖİM 2012-13 olarak anılacaktır). Bu yazıda, Eren'in raporunun ardından yaşanan gelişmeleri ve alanda yapılan çalışmaları özetlemeye çalışacağım.

1. Türkiye hapishanelerinin genel durumu

2015 itibarıyla Türkiye hapishanelerinde 164.461⁵ mahpus var. Yeni hapishaneler yaparak hapsedme kapasitesini artırma çalışmaları devam ediyor, 2017'de ülkemizde 300.000 insanı hapsedmek mümkün olacak.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar konusunda daha önce de belirttiğimiz gibi, Adalet Bakanlığı bir politikadan, politika oluşturmak için gereken veriden yoksun; mahpusların özel ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi, ilgili alanlarda eğitimli personel yok denecek kadar az (ÖİM 2012-13:4). Ancak yukarıda andığımız *El Kitabı*'nın Türkçe olarak basılıp dağıtılmasının ve CİSST'in 2012-13 çalışmasının bu konudaki farkındalığı arttırdığını görüyoruz, hapishane idarecileri ve çalışanları arasında her iki kaynağı okuduklarını ve faydalandıklarını bize aktaranlar var. Bakanlığın artık bu konuda sistemli bir adım atmasını bekliyoruz.

Hapishanelerde “insanca” yaşamı sağlamak için getirilmiş “asgari standart” kurallar vardır, insanları hapsederken “yeterli” sayılan imkânlar yatak sayısından ibaret değildir. Kişi başı belli bir barınma alanı, ayrıca sosyal alanlar gerekir. Kişileri hapsederek hemen hemen bütün imkânlarını belirlediğiniz ortamlarda, infaz koruma memurlarının, sağlık personelinin, sosyal personelin sayısının da yeterli olması, bu personelin hapishanede her türlü mahpusla çalışabilecek donanıma sahip, eğitimli olmaları gerekir. Oysa bugün 164.461 mahpusa 698 öğretmen, 262 sosyal çalışmacı, 524 psikolog, 480 sosyolog, 0 uzman tabip, 11 tabip, 508 sağlık memuru, 0 hasta bakıcı düşüyor.⁶ Anneleriyle beraber hapsedilen 0-6 yaş çocukların anaokuluna, hastaların hastaneye, tutuklu yargılananların mahkemeye götürülmesinde, “ring aracı olmaması”, “personel bulunmaması” gibi gerekçeler kabul edilemez; bunlar hapishanenin yeterli imkâna sahip olmadığına açık göstergeleridir. Bu noktada hapishanelerde görev yapanların çalışma koşullarının ağırlığı da ortadadır.

Kadın hapishanelerinde görev yapanlar, bu hapishanelerde personel üzerindeki yükün daha da fazla olduğunu vurguluyor. Kadrolu kadın memurların doğum izninde bulunduğu sürelerde,

⁴ EREN, Mustafa, *Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu*, Kasım 2013.

<http://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2012-2013-ozel-ihitiyaclari-olan-mahpuslar-raporu/>

⁵ <http://www.cte.adalet.gov.tr/>

⁶ <http://www.cte.adalet.gov.tr/> Güncelleme tarihi 3 Kasım 2014.

diğer personel üzerindeki iş yükü arttığından, kadın çalışanların sayısının daha yüksek olduğu bu kurumlara daha fazla kadro açılması gerekiyor.

Çok sayıda insanın, çok sayıda “kilit” altında tutulduğu hapishanelerde, deprem, yangın gibi acil durumlarda tahliyenin nasıl yapılacağı bir endişe konusu. Tüm mahpusların düzenli olarak bilgilendirilmesi, özel ihtiyacı olanların durumunun ise özenle ele alınması gereken acil durum tahliye planlarından, hapishane personelinin dahi haberdar olmadığı örnekler görüyoruz.

“Çıplak arama”, ceza infaz sistemine dair en yaygın rahatsızlık konularından biri. Bu raporun içinde yer aldığı kitapta Coşkun Yanat, kendi deneyimi üzerinden bunun nasıl bir işlem olduğunu açıkça anlatıyor. Söz konusu uygulamanın dünyanın birçok ülkesinde yapıyor olması bunu haklı kılmıyor. Havaalanları da güvenlik konusunda yüksek risk taşıyan, güvenlik zafiyetinin uçak kaçırılmalara, hatta 11 Eylül gibi facialara neden olabileceği yerler. Ama buralarda rutin bir çıplak arama uygulaması yok. Kendinde 300.000 kişiyi hapsedme gücünü gören bir devletin, hapishanede kendi mutlak kontrolü altında tuttuğu insanları çıplak aramaya, “oyuk aramasına” tabi kılmak yerine, hava limanlarındaki teknolojiden faydalanması beklenir.

Türkiye hapishanelerinde içme suyu, ped, tuvalet kâğıdı, sabun, deterjan gibi, temel sağlık ve hijyen için elzem olanlar da dahil tüm sarf malzemeleri parayla satılıyor. Ailelerinden uzaktaki yabancılar ve yakınları tarafından dışlanma riski altında olan LGBTİ bireyler gibi özel ihtiyaç sahipleri de dahil olmak üzere, dışarıdan para gönderilmeyen pek çok mahpus için bu çok ciddi bir sorun. 2014 yılında yeni hapishanelerin inşasına 590.104.673 TL⁷ harcayan Adalet Bakanlığı’nın hapishanelerde tuvalet kâğıdı bulundurmaktan aciz olması akıl almaz bir durum. Bu gibi temel ihtiyaçları karşılayamamak, hastalıklar, hatta açlık grevleri ve isyanlar gibi vahim durumlara yol açıyor. Söz konusu vahim durumların ekonomik maliyeti de az değil üstelik. Birçok ülkede insanlara hapishaneye girişlerinden itibaren düzenli olarak zarf ve posta pulu veriliyor, ücretsiz haberleşme imkânı sağlanırken,⁸ Türkiye’de hapis cezası alan pek çok insan, yoksulluğa da mahkûm ediliyor. Aşağıda değinileceği üzere, bunun, mahpusların son derece ucuza çalıştırılmasını kolaylaştırdığı ortada.

Elinizdeki kitapta ve raporda değinilen pek çok sorunun, Cezaevi İzleme Kurullarınca tespiti ve çözümü mümkün. Ama Türkiye’de hapishane izleme kurulları hâlâ bağımsız değil. Ayrıca, hapishanelerde ne olup bittiğine dair düzenli veri ve kayıt tutulmuyor, hapishanelerin işleyişinde şeffaflık yok.⁹

Öte yandan, ısrarla üzerinde durduğumuz, hapishaneler alanında sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılması konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiğini görüyoruz. Türkiye hapishaneleri sivil toplum örgütlerinin veya üniversitelerin rahatlıkla ve düzenli olarak

⁷ EREN, Mustafa, “İşçi Mahpuslar” sunumu, 21 Mayıs 2015, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı, İstanbul.

⁸ Örneğin İngiltere’de, her mahpusun hapishaneye ilk girişte ve ardından her hafta bir tane olmak üzere, ücretsiz mektup gönderme hakları var, bağımsız izleme kurulları bu hakkın kullanılarak kullanılmadığına da dikkat ediyor. <http://www.amimb.org.uk/guide.htm>, erişim tarihi: 21 Mart 2015.

⁹ TESEV 2015 Raporu, <https://ozelihtiyaclimahpuslar.files.wordpress.com/2015/03/tesev-tc3bcrkiye-hapishaneler-raporu.pdf> Erişim tarihi 28 Mart 2015.

çalışabildiği yerler değil henüz, bu çalışmalar hapisane idarelerinin değil, Adalet Bakanlığı'nın merkezi izniyle yürütülebiliyor. Ancak düzenli bir işbirliğinin eksikliğini, bakanlık ve bazı hapisane idarelerinin de hissettiğini görüyoruz. “İçeride” çalışmak kolay olmasa da sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin bu alanı ihmal etmemesi, kendilerine duyulan ihtiyaç doğrultusunda hapisanelerde daha katılımcı çalışmalar yürütmesi gerekiyor. Bu konu 5. Bölüm’de daha ayrıntılı olarak tartışılacak.

1.1. Sağlık

Görüştüğümüz bazı hapisane idarecileri ve ilgili savcılarının da söylediği üzere, sağlık konusu yıllardır Türkiye’deki hapisanelerin en ağır sorunlarından biri. Aile Hekimliği Sistemi hapisanelerde de uygulandığı için, hapisanelerin büyük bölümünde sürekli bulunan sağlık personeli yok. Birçok hapisaneye doktor, haftanın belirli günlerinde, yarım günlüğüne gidiyor. Bu da elinizdeki kitapta örneklerini gördüğümüz ciddi aksamalara neden oluyor: Doktor olmadığından revire gidememek, gitse de hızlı bir muayeneyle yanlış teşhis almak, hastaneye sevklerin gecikmesi gibi “can alıcı” ihlaller söz konusu.

Hapisaneye ilk girişte sağlık kontrolü yapılırsa da rızası olan tüm mahpusların hapisanede tutuldukları süre boyunca sistemli sağlık taraması yapılmıyor. Dolayısıyla HIV gibi hayatı tehdit eden virüsler de dahil olmak üzere, hastalıkların hapisane içindeki yayılma durumu takip edilemiyor. Oysa verem ve hepatit benzeri bulaşıcı birçok hastalığın, hapisaneler gibi kalabalık, hijyen koşullarının sınırlı olduğu ortamlarda kolaylıkla yayıldığını biliyoruz. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, “istatistikler, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin çoğunda, mahpuslar arasındaki HIV enfeksiyonu oranlarının, dışarıdakilerden çok daha yüksek olduğunu gösteriyor.”¹⁰ HIV başta olmak üzere, bulaşıcı hastalık taşıyan mahpusların ciddi şekilde ayrımcılığa uğradığını, bu hastalıkların bulaşma yollarının bilinmemesinin hem hastalığın yayılmasını kolaylaştırdığını hem de hastalık taşıyanların kötü muameleye maruz kalmasına neden olduğunu görüyoruz.

Türkiye’deki hapisanelerin birçoğunda, rutubet, aşırı sıcak/soğuk, hareketsizlik vb. nedenlerle mahpusların hastalanması veya varolan hastalıklarının ağırlaşması hiç zor değil. Daha sağlıklı ve insanca yaşam koşullarının sağlanması gerekiyor. Basit tedbirlerle kontrol altında tutulabilecek hastalıklar için bu tedbirlerin gereği gibi yerine getirilmediğini görebiliyoruz. Örneğin farklı hastalıklar için birbirinden ayrı diyet yemekleri önerilirken, hapisanelerde genellikle diyet yemeği olarak, karavanadaki yemeğin yağsız ve tuzsuz olanı veriliyor ve “hasta” denilen herkese aynı yemek sunuluyor. Oysa bir çölyak hastası için “hayati” önemde olan, yağsız değil glutensiz yemekken, kanser hastası veya HIV taşıyıcısı için ise vücudu güçlendirecek yemekler gerekli.

Kurum idarecilerinin de dert yandığı bir başka sıkıntı, mahpusların hastanedeki tedavisinin “mahkûm koşu”nda yapılması, daha doğrusu yapılamaması: birçok ilde, mahpuslar ameliyat gibi daha ciddi tedaviler için hastaneye yatırılmıyor çünkü pek çok hastanede

¹⁰ <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics>

mahkûm koğuşu yok. Mahkûm koğuşunun olmadığı hastanelerde mahpusların normal serviste tedavi gördüğü olumlu örnekler biliyoruz.¹¹ Ancak bu konuda mahpuslar lehine genel bir düzenleme olmadığından, buldukları ildeki hastanede mahkûm koğuşu olmadığı için tedavi olamayan, beyin ameliyatı gibi acil ve ciddi durumlarda dahi¹², hastanesinde mahkûm koğuşu olan başka illere sevk edilmeyi bekleyen mahpuslar var. Hapishane idarecileri, başvuru yaptıkları halde üniversite hastanelerine dahi mahpusların kabul edilmediğinden, mahkûm koğuşu yapmanın özellikle istenmediğinden yakınıyorlar; burada mesele Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında düğümleniyor. Öte yandan mahkûm koğuşlarının bulunduğu hastanelerin pek çoğunda, bu koğuşların bodrum katında, penceresiz ve havasız olduğunu, hatta ne yazık ki kimi yerlerde morgun yanında bulunduğunu biliyoruz. Buralarda tedavi edilen mahpusların ne yiyebileceğine ve refakatlerinde kimin kalacağına dahi doktorların değil, jandarmanın ve savcının karar verebildiği, sırf bu nedenle insanların ölmek üzere olan yakınlarını göremediği, onların son isteklerini yerine getiremediği örnekler biliyoruz.¹³ Keyfiyetin ve düzenlemelerdeki eksikliklerin ortaya çıkardığı bu gibi durumların insanın en temel haklarını ihlal ettiğini ve bu ihlallerin yaşanmaması gerektiğini düşünuyoruz.

Sağlık alanında, sadece engelli, yabancı ve LGBTİ bireylerin değil, tüm mahpusların hayatını derinden etkileyen bir diğer konu da yine temelde hapishane idarelerine bağı olmayan, hasta bireylerin hapis cezalarının ertelenmesi meselesi. Halihazırdaki yasa, “cezaevinde tedavisi mümkün olmayan” bir hastalığı olanlarla, “cezaevi koşullarında hayatını kendi kendine sürdüremeyecek” olanların cezalarının ertelenmesini öngörüyor. Fakat hem bunun için durumun, “mahkûmun hayatı için kesin bir tehlike teşkil etmesi” ve “toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmama” şartı aranması¹⁴ ve buna mahkemenin değil, savcılığın karar vermesi, hem de uygulamada ceza ertelenmesi için Adli Tıp Kurumu’ndan rapor istenmesi, tahliye sürecini yavaşlatıp zorlaştırıyor. Öncelikle hapishanede kaldığında öleceği besbelli olan bir insanın, “toplum güvenliği” dahil herhangi bir nedenle ceza ertelemesinden faydalanamaması hiçbir şekilde insani bir uygulama değil. Yazar Elif Dumanlı’nın ifadesiyle, “ağırlaştırılmış idam”dır bu.¹⁵ İkincisi, mahpusların sağlığından sorumlu olan devlet, bu konuda onları teslim ettiği üniversite hastaneleri, eğitim ve araştırma hastaneleri gibi büyük sağlık kurumlarına, bu kişinin hapishanede kalıp kalamayacağına karar vermek konusunda da güvenmek zorunda. Bu konudaki kararı, buldukları yerde, tedavilerinin yürütüldüğü hastanelerdeki uzman doktorlar verebilecekken, ağır hasta insanların yüzlerce kilometre öteden, çoğu zaman ring araçlarıyla Adli Tıp Kurumu’na taşınması hem gereksiz hem de

¹¹ ERDOĞAN, Füsün, 19 Aralık 2012, bianet.org, “Teşekkürler!”: “Yıllar sonra normal yatakta, Karadeniz’in o muhteşem yeşilini kucaklamış bir pencereden gökyüzünü seyrederek bir sabaha uyanmak! Ameliyat olma stresine rağmen hakikaten müthişti!” <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/142918-tesekkurler> Erişim: 30 Mayıs 2015.

¹² Hapiste Sağlık, 20 Şubat 2012 tarihli haber: <http://hapistesaglik.com/2013/03/12/kafatasinin-bir-bolumunu-gaz-bombasi-parcalamis-ramazan-durmazin-acilen-ameliyat-olmasi-gerekliyor/> erişim 30 Mayıs 2015.

¹³ DAĞLAR, Ali, “Ölüm Döşesinde Tahliye: ‘Ağlayarak Öldü Babam’”, 11 Aralık 2014, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27753049.asp>, Erişim 30 Mayıs 2015.

TANER, Burcu, “Ölmeden Önce Son İsteği...” 27 Ağustos 2012, *Radikal*, <http://hapistesaglik.com/2012/09/01/olmeden-once-son-istegi-radikal/> Erişim 30 Mayıs 2015.

¹⁴ KORKUT, Hadice, “Ağır Hasta ve Bakıma Muhtaç Mahpuslara İlişkin Yasal Mevzuat”, <http://hapistesaglik.com/agir-hasta-ve-bakima-muhtac-mahpuslara-iliskin-yasal-mevzuat/>

¹⁵ DUMANLI, Elif, “Taylan Çintay’ı Kurtarmak”, 1 Mayıs 2010, <http://bianet.org/biamag/insan-haklari/121690-taylan-cintay-i-kurtarmak>, erişim: 30 Mayıs 2015.

eziyet. Üstelik bu durumun getirdiği iş yükü ATK'nın karar vermekte yavaş kalmasına, ceza erteleme kararlarının kimi zaman ölümden sonra çıkmasına neden oluyor.¹⁶ Basına yansıyan haberlerden takip ettiğimiz veya bizzat mektuplaştığımız mahpuslar bize, ATK'daki işlemlerinin tansiyona bakmak, nabız sayımı gibi ilkel işlemlerden ibaret olduğunu, hastalıklarını anlatmalarına fırsat tanınmadan, kan testi gibi basit tetkikler dahi yapılmadan kendileri hakkında karar verildiğini anlatıyor ve bu tavrı “siyasi” buluyorlar.

ATK kararlarında tartışmaya açık bulduğumuz önemli bir konu da, “cezaevi şartlarında tedavi görebilir, yaşayabilir” diye karar verilirken, bu “cezaevi koşullarının” tanımlanmamış olması. Hapishanelerin şartlarını, yukarıda bahsettiğimiz çeşitli sorunlarıyla birlikte, objektif olarak değerlendirdiğimizde, ATK kararlarının çoğunu gerçekçi bulmuyoruz. Bu nedenle hasta mahpuslar için ya hapishane şartlarının uygun hale getirilmesi ya da eğer bu başarılıyorsa ilgili mahpusların tahliyesi yönünde karar verilmesi gerekir.

1.2. Nakiller

Mahkûmların nakillerinin yanı sıra, hem hastanelere hem mahkemelere sekinde kullanılan ring araçlarının sıkışık, havasız, yazın sıcak, kışın soğuk, son derece pis olması ve kötü kokması mahpusların bize sık sık ulaştırdığı şikâyetlerden. Ring araçlarında, şehir içi otobüslerdeki gibi plastik oturma yerlerinin yan yana sabitlenmesiyle, birkaç metrekaarelik alanda 12'ye kadar sayıda mahpus bir arada oturtularak, üzerlerine kapı kilitleniyor. Pek çok aktarıma göre mahpuslar bu sırada kelepçelenmiş oluyorlar, ringin içinde kilitli tutuldukları bölmenin dışında silahlı jandarmalar da mevcut olduğu halde. 2011'de Van ve Muş'taki hapishanelerden İstanbul Metris R Tipi Hapishanesi'ne nakledilirken araçta çıkan yangında beş mahpusun ölümüyle de gördüğümüz üzere,¹⁷ acil durumda mahpusların tahliyesini imkânsız kılan şartlar bunlar (ve o korkunç olayın ardından bu durum değişmedi). Aynı araç hem bazı mahpusları mahkemeye hem diğerlerini hastaneye götürmekte kullanıldığı için, mahkemenin uzaması hasta mahpusların bütün günü ring aracında geçirip hastaneye yetişememesine neden oluyor (hastaneye gitmek için bir sonraki seferi haftalarca beklemek zorunda kalabiliyorlar). Sırf bu araçlarda yol almanın zorluğu nedeniyle pek çok mahpusun hastaneye gitmekten vazgeçtiğini biliyoruz. 350'den fazla hapishanenin bulunduğu Türkiye'de sadece 34 tane hapishane ambulansı var,¹⁸ dolayısıyla kemoterapi gören kanser hastaları da dahil pek çok mahpus ring araçlarıyla taşıyor.

Tüm mahpusların ailelerine yakın bir hapishanede kalabilmesi gerekiyor, çünkü hapis cezası sadece hapis cezasıdır, yakınlarınızdan, ailenizden uzaklaştırılmanız anlamına gelmez. Bir cezalandırma aracı olarak kullanılan başka hapishaneye nakletme işleminin, özellikle Kürt mahpusların Karadeniz ve batı illerine taşınmasında yoğun olarak kullanıldığını görüyor ve mahpusların bunu “sürgün” olarak değerlendirdiğini biliyoruz. Hem bu uygulamaya hem de

¹⁶ ERGİN, Sedat, “Bir kanser hastası cezaevinde nasıl öldürülür”, Hürriyet, 27 Kasım 2013.

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25217381.asp> Erişim 30 Mayıs 2015.

¹⁷ <http://hapistesaglik.com/2013/03/06/ring-aracinda-5-mahkûm-nasil-yandi/>

¹⁸ http://www.tihk.gov.tr/www/files/tihk_rapor_metris.pdf

“hastane cezaevi” ve “pembe cezaevi” projelerinde mahpusların sevdiklerinden uzaklaştırılarak tek yere nakledilmesine, böylece ziyaret imkânlarının kısıtlanmasına karşıyız.

1.3. Çalışma

2015 itibarıyla Türkiye’de bir hapishanede, eğer usta statüsünde çalışırsanız günlük ücretiniz 10 TL, kalfa statüsünde 8 TL, çırak statüsünde 7,5 TL.¹⁹ Hapishanenin atölyelerinde yaptığımız işin karşılığı olarak sigortalanıyorsunuz ama bu sigorta sadece iş kazaları, meslek hastalıkları ve anneliği kapsıyor, emekliliğe yarayacak bir prim birikimi sağlamıyor. Görüştüğümüz bir hapishane müdürü, mahpusları çalıştırmaya kendilerinin ihtiyaç duymadığını, bunu sadece rehabilitasyona yönelik olarak, tahliyeden sonra mahpusun iş bulmasını kolaylaştırmak amacıyla yaptırdıklarını anlatırken, aynı hapishanede çalışan mahpuslar, özel bir şirket tarafından işletilen atölyelerde “iş yetişsin” diye, isteseler de istemeseler de hafta sonu dahi çalıştırıldıklarını, bu şekilde çalışmak istemediklerini ama başka gelirleri olmadığı için mecbur kaldıklarını anlattılar. Bu hapishanenin idaresi, çalışan mahpuslardan iâşe bedeli (günlük 5 TL) de alınmadığını belirterek, aylık ücretin böylece aslında 300-350 TL’ye vardığını, sanki bu yeterliymiş gibi, anlattı.

CİSST olarak mahpuslara hapishanede çalışma imkânı verilmesi gerektiğini ama çalışmanın zorunlu kılınmamasını savunuyoruz. Hapishane içinde temel ihtiyaçların dahi parayla satılıyor olması, geliri olmayan mahpusları, dayatılan şartlarda çalışmaya mecbur kılmak demek. Çalışmanın, emekliliğe etki edecek şekilde sigortalı olarak, zorunlu kılınmadan ve insani bir ücret karşılığında yapılması gerekir.

Mahpuslar üzerlerinde para bulunduramaz, onlar adına yatırılan para hapishane idaresinde emanet olarak kalır. CİSST’in bu emanet paranın nasıl değerlendirildiği, elde edilen faiz gelirinin nasıl kullanıldığına dair resmi soruları cevapsız kalıyor. Görüşmelerimizde idarecilerden aldığımız bilgilere göre bu gelirler, “tüm mahpusların faydalanacağı” spor tesisleri vb. için kullanılıyor. Bu gelirin, dışarıdan para alamayan mahpuslara aktarılmasını ve elbette elektrik, su, sabun gibi temel ihtiyaçların herkes için ücretsiz olarak temin edilmesini öneriyoruz.

2. Engelli mahpuslar

Eren’in ÖİM 2012-13’te belirttiği gibi, Adalet Bakanlığı’nın engellilere ilişkin istatistik verileri, esas olarak ortopedik, görme, işitme, konuşma ve zihinsel engellileri kapsıyor. Oysa beden fonksiyonlarını etkileyen kalp damar hastalıkları, organ yetmezlikleri, kanser, metabolik rahatsızlıklar, HIV gibi pek çok rahatsızlık engellilik hali oluşturuyor, bu gibi “süreğen hastalık”lara dair tıbbi raporlarda da kişilerin “engel derecesi” belirtiliyor. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kuruluşların ve Türkiye’deki

¹⁹ EREN, Mustafa, “İşçi Mahpuslar” konulu sunum, Mart 2015 verisi. 21 Mayıs 2015, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı, İstanbul.

engelli derneklerinin kullandığı “akli engel” kriterleri, sadece öğrenme bozuklukları gibi “zihinsel engelleri” değil, şizofreni, bipolar bozukluk vb. “psikososyal engellilik” hallerini de kapsıyor. Adalet Bakanlığı’nın, engelli mahpusların özel ihtiyaçlarını anlayabilmek, takip edebilmek ve karşılayabilmek için bu alanda çalışan sivil toplum örgütleriyle sistemli çalışma yürütmesi gerekiyor.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar konusundaki çalışmalarımızın, engellilerle ilgili sivil toplum örgütlerinin, engellilik açısından hapisane koşulları konusundaki ilgisini ve bilgisini arttırdığını görüyoruz. Birçok hapisane idarecisi de ortak çalışmaya açık ve istekli olduklarını, buna ihtiyaç duyduklarını ifade ediyor. Konunun bakanlık düzeyinde sistemli olarak ele alınacağını umuyoruz.

Eren’in ÖİM 2012-13’te belirttiği gibi, Adalet Bakanlığı, hapisanelerin yaşam alanlarının engelliliğe uygun olup olmadığına dair sorumuza, “Ülkemiz genelinde 360 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlar çok katlı olmadığından, engellilerin yaşam şartlarına mani bir durum bulunmamaktadır,” cevabını verdi (ÖİM 2012-13, s. 9). Oysa ülkemizde hem mevcut hem de yapım aşamasında olan hapisanelerin hemen hemen hepsi iki katlı, engelli kişinin yattığı yer zemin katta olsa bile ziyaret alanından atölyelere kadar pek çok yerin üst katta olması hayatı ciddi şekilde kısıtlamak, hapisane içinde hapisane kurmak anlamına geliyor. Ayrıca bu cevap, engelliliğin tekerlekli sandalye kullanmak gibi algılandığını gösteriyor, oysa engelliliğe uygun olmak, görme engelliler için kabartma zemin olmasından, işitme engelliler için işaret dili bilen personel istihdamına, felçliler veya süregen hastalıkları olanların ihtiyaç duydukları tıbbi ekipman ve sarf malzemelerin teminine kadar birçok ihtiyacın düşünülmesini gerektiriyor.

Bunların doğru olarak yapılmasının yolu, konuya vâkıf olan engelli derneklerinin hapisanelerde bağımsız izleme faaliyetleri yürütmesine izin verilmesi ve çıkacak raporlar dikkate alınarak düzeltmelere gidilmesi, bundan sonra atılacak adımlarda, özellikle yeni hapisanelerin tasarımından itibaren engelli derneklerine danışılmasıdır. Engelliliğe uygunluğun sağlanması, erişilebilirlik, sadece engelli kişinin kaldığı yeri değil, hapisane avlusu, ziyaret alanları, çalışma alanları, toplantı salonları, nakil araçları gibi bir mahpusun girme hakkı veya zorunluluğu bulunan her yeri kapsar. Örneğin bir hapisanede, engelli mahpus için düzenlenen kendi odası dışındaki bütün tuvaletler alaturka ise, bu hapisanede engelli erişiminin tam olduğunu söyleyemeyiz (diğer alanlarda da tuvaletlerin hiç olmazsa bir bölümünün, standartlara uygun tutacak yerlerine ve acil durum butonlarına sahip, alafranga tuvalet olması gerekir). Engelli erişimi göstermelik olarak değil, bir engelli bireyin bağımsız yaşamını en fazla destekleyecek şekilde yapılmalı, bunun standartları var. Standarda uygun olmayan rampalar koymak, erişim sağlamak demek değil.

Yatalak bir hastanın veya bir omurilik felçlinin, bedeninde bası yaraları (ki bunlar öldürücü olabilir) çıkmaması için havalı yatak ve özel yastık kullanması, işitme engelli birinin işitme cihazının pilinin değiştirilmesi, lüks veya keyfi değil, temel ihtiyaçlardır. Ancak engellilerin bu “özel” ihtiyaçlarının, “genel” düzenlemelere sık sık takıldığını görüyoruz. Varolan düzenleme, tıbbi ihtiyaçların ancak hayati tehlike olduğuna dair rapor verilirse

karşılanabilmesine neden oluyor, oysa engelli bir kişinin “her insan gibi” yaşaması için hayati tehlike içinde bulunması beklenmemeli.

“Sağlık” başlığında söz ettiğimiz gibi, yasalarımıza göre hapisane şartlarında hayatını kendi kendine sürdüremeyecek kendine bakamayacak durumda olanların cezalarının ertelenmesi gerekiyor.²⁰ Ancak mevcut durumda, yukarıda söz ettiğimiz aksaklıklar nedeniyle,²¹ kendi kendine bakamayacak durumda pek çok kişi halen hapisanede. Bu kişilerin bakımı, gönüllü olarak onlara yardım eden diğer mahpuslar, içeri girmesine izin verilen yakınları veya idarenin ücret ödeyerek çalıştırdığı mahpuslar tarafından yapılıyor. Bu uygulamaya dair, engelli kişinin kendisine bakan kişi tarafından istismar edilmesi de dahil olmak üzere ciddi sorunlar bildiriliyor. Ağır hastalığı veya engeli nedeniyle hayatını kendi başına sürdüremeyen, ihtiyaçlarının karşılanması için desteğe ihtiyaç duyan kişinin bakımının eğitilmiş ve profesyonel kişilerce yapılması şart. Aksi halde bir mahpus diğerine muhtaç kılınmış oluyor ki bu başlı başına bir sorun. Öz bakımını yapacak durumda olmayan tüm mahpusların cezalarının ertelenmesi, bu karar çıkana kadar geçen sürede ise eğitim almış kişilerce, muhtaç edilmeden, profesyonel olarak bakımlarının sağlanması gerekiyor.

Adalet Bakanlığı'nın kendine bakacak durumda olmayan ve/veya sürekli tıbbi desteğe ihtiyaç duyan mahpuslar için bulduğu çözüm, “hastane cezaevi”, yani İstanbul'daki Metris Rehabilitasyon Tipi Hapishanesi'dir. Aslında dışarıda olması gereken insanların hastaneye dönüştürülmüş bir hapisanede tutulması doğru değil çünkü,

- Mahpusların, ailelerine yakın yerde kalmaya hakları var, “hastane cezaevi” uygulamasıysa herkesin İstanbul'da toplanmasını dayatıyor.
- Burada kalan mahpuslar, daha önce koğuş arkadaşlarından destek alırken, Metris R Tipi'nde herkes hasta olduğu için birbirlerinden aynı desteği alamadıklarını aktarıyorlar: bir felçli mahpusun bakımını, bir kanser hastasının yapması gibi. Bu da verilen sağlık hizmetinin uygunluğuna dair şüphe doğuruyor.
- Metris R Tipi'nin varlığı, diğer hapisane idarelerinin, engelli mahpuslar için uygun yaşam şartlarını sağlamak, onlara çalışma imkânı vermek gibi görevlerini yerine getirmek yerine, bu mahpusların hepsini Metris R Tipi'ne sevk etmelerine bahane oluyor.

Hapishane girişlerindeki duyarlı kapılar ve retina taraması hem engelli mahpuslar hem de engelli ziyaretçiler için sorun oluşturuyor. Metal tespitiye yönelik kapılardan tekerlekli sandalyeden indirilip sürünerek geçmek zorunda bırakıldıklarını anlatan engelli ziyaretçiler

²⁰ Daha önce sadece hapisane koşullarında tedavisi mümkün olmayanları kapsayan yasa, özellikle yatalak durumdakiler, felçli hastalar bu koşula uymadığından bunların tahliyesine izin vermediği için, “kendi kendine yaşamını sürdüremeyecek durumda olanlar” da 2012 yılında yapılan değişiklikle yasa kapsamına alınmıştı.

²¹ Örneğin 2012'nin Aralık ayında hapisanede felç geçirerek kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen Salih Tuğrul'un tahliyesi, insan hakları örgütlerinin çabalarıyla Eylül 2014'te gerçekleşti. Yaklaşık iki sene alan bu süreçte Tuğrul'a koğuş arkadaşları bakarken, Adli Tıp Kurumu'ndan önce “kendi kendine bakabilir” kararı çıktı. Salih Tuğrul 17 yıl hapisanede kaldıktan sonra 58 yaşında ceza ertelemesi ile hapisaneden çıktı.

<http://hapistesaglik.com/2014/09/24/nihayet-felcli-mahpus-salih-tugrul-tahliye-edildi/>

<http://hapistesaglik.com/2014/01/27/agir-hasta-mahpus-tugrul-siirt-cezaevine-getirildi-05-01-2014/> Erişim 30 Mayıs 2015.

varken,²² Mayıs 2015'te girdiğimiz bir hapisanede de bu kapı yakınında engelli ziyaretçilerin geçişte kullanabileceği şekilde tekerlekli sandalye bulunmadığını gözlemledik.

Hapishane girişinde kimliğiniz doğrulandıktan sonra retinanız taranır ve kapılar ancak gözün tekrar tarayıcıdan geçmesiyle açılır. Görme engelliler için bu uygulamanın zorunlu tutulmadığını biliyoruz. Ancak engeli gözle görülebilir olmayanların rapor sunması bekleniyor.

Mahpuslarla yazışmalarımıza ve hapishane ziyaretlerindeki gözlemlerimize göre, Adalet Bakanlığı'nın engelleri kaldırmaya yönelik gerçekçi, olumlu ve sistemli bir tutumu olmasa da hapishane idareleri sorunları uygulamada aşmaya çalışıyorlar ancak bu konuda sivil toplumla güçlü bir işbirliği yok. Buna karşın çeşitli hapisanelerde, çalışmak isteyen zihinsel engelli bir mahpusun önce kurs görüp sonra atölyede çalışmaya başlaması, ziyaret ettiğimiz bir hapisanede işaret dili bilen iki personelin bulunması, görme engelli mahpus için kütüphanede kitapların sesli olarak kaydedilmesi ve aynı işlemin görme engelli yabancı mahpusların da gelebileceği düşünülerek yabancı dillerde de yapılacağını belirtilmesi gibi, aslında norm olması gereken olumlu adımlarla da karşılaşılıyor. Bu adımların genellikle engelli bir mahpusun o hapisaneye getirilmesiyle düşünülüp hayata geçirildiğini de eklemek gerek. Mahpusların talebiyle oluşan uygulamalar var, yani mahpusların da haklarını iyi bilmedikleri için talep oluşturamaması söz konusu.²³

Hapishanelerde engellilik konusunun sadece mahpuslardan ibaret olmadığı, ÖİM 2012-13'te belirtilmişti. 2012-2013'te engelli görevlilerin atılacakları işlerde çalıştırıldığı, gerçekten iş görebilecekleri alanlarınsa engellilere uygun düzenlenmediği gözlemlenirken, 2015'teki başka hapishane ziyaretlerimizde, hafif düzeyde engeli olan kişilerin masa başı işlerde gerçek görevlerde çalıştığını gördük. Uygulamaların hapisaneden hapisaneye ve dönemden döneme ciddi farklılık gösterdiğini gözlemliyor, olumu örneklerin yaygınlaşmasını diliyoruz.

3. Yabancı mahpuslar

Adalet Bakanlığı'nın CİSST'in bilgi edinme başvurusuna verdiği cevaba göre, 2014'te Türkiye'de 2222 yabancı mahpus vardı. 2015 için bu sayıyı öğrenemedik, 29 Nisan 2015 tarihli bilgi edinme talebimiz, yabancı mahpus sayısının verilmesi "özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden" reddedildi. Yabancı mahpusların uyruklarını, cinsiyet ve cinsel yönelimlerine göre dağılımları ve anneleriyle birlikte hapisanede yaşayan kaç yabancı çocuk olduğunu bilmek de bakanlığın özel olarak çalışmasını gerektirdiğinden, bu sorularımıza da cevap alamadık. Oysa bakanlığın yabancı mahpuslara dair çalışmaları olması ve bu verileri zaten takip ediyor olması gerekirdi.

Bir ülke hapisanesindeki yabancı uyruklular, o ülkede bir süredir yaşayan, dili ve kültürü az çok tanıyan, belki göçmen statüsündeki yabancılar olabileceği gibi, o ülkeye henüz gelmiş,

²² EREN, Mustafa, ÖİM 2012-13:10.

²³ Başak Ekinci ve Mustafa Eren'in hazırladığı, TCPS Kitaplığı'nın ilk kitabı, *Mahpus Hakları El Kitabı*, bu bakımdan çok değerli bir çalışma. CİSST olarak bunun tüm hapishane kütüphanelerinde bulunmasını sağlamaya çalışıyoruz.

turizm veya iş için çok kısa süreliğine orada bulunan, hatta sadece transit geçiş yapan, o ülkede tanıdığı hiç kimse ve hiçbir şey olmayan yabancılar da olabilir. Türkiye'deki yabancı mahpusların, hapishaneye girmeden önce Türkiye'de ne kadar zaman bulduklarına dair Adalet Bakanlığı tarafından açıklanmış bir bilgi yok ancak gözlemlerimiz, görüşmelerimiz ve bize gelen mektuplar, Türkiye'deki yabancı mahpuslar arasında, burada kimsesi olmayan, kısa süreliğine Türkiye'de bulunurken hapsedilen yabancıların sayısının çok olduğunu gösteriyor. Bunların dil sorununu ve yakınlarından uzakta olmaktan kaynaklanan maddi-manevi sıkıntıları daha yoğun olarak yaşadığını söyleyebiliriz. Özellikle başka ülkelere giderken Türkiye'de havaalanında uyuşturucu kaçakçılığı suçlamasıyla yakalanan azımsanmayacak sayıda yabancı mahpus var ve daha savunmalarından başlayarak sıkıntı yaşıyorlar (aralarında, geldikleri ve gittikleri ülkelerde yasadışı sayılmayan maddeleri bulundurmanın, uçaktan aktarma yaptıkları Türkiye'de suç sayıldığını bilmeyen yabancılar da var).

Türkiye'deki yabancı mahpusların sorunları tutuklanma aşamasından başlıyor. ÖİM 2012-2013 Raporu'nda belirtildiği gibi, yabancı mahpuslar gözaltına alınırken ve haklarında tutuklama kararı verilirken yabancı dil bilen görevlilere çoğu zaman ulaşamıyorlar. Bu konuda görüştüğümüz yetkililer, özellikle mahkemede yabancıların dil bilen avukatlar tarafından savunulmasına, yargılama süreçlerinde tercüman bulundurulmasına özen gösterildiğini vurguluyorlar; ancak mahpuslardan kendileri için getirilen tercümanın da Türkçe bilmediği, baro tarafında atanan avukatla dil sorunu nedeniyle iletişim kuramadıkları şeklinde şikâyet almaya devam ediyoruz. CİSST'in Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar 2012-13 Raporu'nda yer alan, yabancı mahpuslara dil bilen avukat atanması için barolar ve Adalet Bakanlığı arasında koordinasyon kurulması önerisi geçerliliğini koruyor.

Yine yabancı mahpuslarla hapishanede ilgilenen personelin büyük bölümü, onların dilini veya İngilizceyi bilmediği için anlaşmakta ciddi sıkıntı çekiliyor. En büyük sorun sağlık alanında yaşanıyor çünkü revirlerde genellikle dil bilen personel yok. Bütün çalışanların birkaç yabancı dil konuşmasını beklemenin gerçekçi olmadığını biliyoruz ama en azından çeviri yapabilecek personel alınması önemli ihlallerin önüne geçecektir. Eren'in ÖİM 2012-13'te²⁴ önerdiği gibi, yabancı dil bilen mahpuslar çevirmen olarak istihdam edilebilir. Çeviri işinin mahpuslar arasında amatörce yapılması yerine sistemli ve ücretli olması, sadece mahpusların çalışma hayatı açısından değil, çeviriye ihtiyaç duyan kişilerin mahremiyeti açısından da önemlidir (bir mahpusun idareyle veya revirle iletişim kurarken, maddi olarak karşılık ödenmemiş çeviri hizmetine mecbur kalması, iki mahpus arasında hiyerarşik ilişki yaratacaktır).

Bazı ülkelerin kendi vatandaşlarının yurtdışında hapsedilmesi halinde onlara destek verebilen sivil toplum örgütleri var.²⁵ İngiltere'nin İstanbul Konsoloslugu kendi vatandaşlarına yönelik olarak, Türkiye'de hapishaneye girdiklerinde nereden nasıl destek isteyebileceklerini ve hapisanelerin genel şartlarını anlatan bir "bilgi paketi" hazırlamış.²⁶ Konsolosluk ayrıca Türkiye'nin çeşitli illerindeki İngilizce bilen avukatların, iletişim bilgileriyle birlikte listesini

²⁴ EREN, Mustafa, ÖİM 2012-13:16.

²⁵ Örnekler için bkz. Ayşegül Algan, 2015, "Engelli, Yabancı ve LGBTİ Mahpuslar için Uluslararası Uygulamalardan Öneriler", bu kitapta.

²⁶ Bu bilgileri özel ihtiyaçları olan mahpuslar blogumuzda bulabilirsiniz: <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/03/19/information-pack-for-foreign-prisoners-in-turkey/>

de sunuyor.²⁷ İngilizce yaygınlıkla bilinen bir dil olduğundan hem bilgilendirmenin hem de listenin başka yabancıların da işine yarayacağını düşünüyoruz.

Yabancıların hapisanedeki birçok işlemi, kendi ülkelerinin Türkiye'deki resmi temsilcilikleriyle kurulan ilişkiler üzerinden yürüyor. Bu işlemler arasında kişinin kimliğinin doğrulanması ve isteği dahilinde ailesinin bilgilendirilmesi de var. Ancak bu işlemler her elçilik/konsolosluk tarafından aynı hızla gerçekleştirilmiyor. Yabancı mahpuslarla yazışmalarımızdan, bazı elçilik ve konsoloslukların kendi vatandaşı mahpusların sorunlarıyla hiç ilgilenmediğini öğreniyoruz. Dahası Türkiye'yle fazla ilişkisi olmayan ülkelerin burada sadece "temsilcilikleri" var, ki bunlar da daha çok ilgili ülkeyle ticari ilişkisi olan işletmeler. Hele de yabancı mahpusun, kendi ülkesiyle sorunlar yaşayan veya vatandaşlıktan çıkmış/çıkarılmış biri olması durumunda, bu kişi tümünden sahipsiz kalacaktır. Bu bakımdan, bir mahpusun yakınına telefon edebilmesi için dahi önce kendi devletinin Türkiye'deki elçilik/konsolosluk/temsilciliğinden kimlik bilgilerinin ve arayacağı kişiyle ilişkisinin doğrulanıp onay alınması, yabancı mahpusların ailelerine ulaşmak gibi temel bir haktan faydalanmasını geciktiriyor.

ÖİM 2012-13 raporunda da belirtildiği gibi, Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmeliğe göre, "adli suçlardan hükümlü ve tutuklular"ın ziyaretçilerinin ziyaretten 1 hafta önce ilgili Cumhuriyet Savcılığı'na, "terör veya örgütlü suçlardan hükümlü ve tutuklu" olanların ziyaretçilerinin ise ziyaretten 15 gün önce Adalet Bakanlığı'na başvurmaları gerekiyor, bu nedenle ziyaret tarihinden önce Türkiye'ye gelip burada kalmak zorunda kalan aileler hem zaman açısından hem de maddi bakımdan sıkıntı çekmiş oluyorlar.²⁸ Bu sıkıntıyı giderecek bir düzenleme yapılıp yapılmadığını sorduğumuz Adalet Bakanlığı'nın, 18 Mayıs 2015 tarihli cevabı şöyle:

Her ne kadar Yönetmelik'te "ziyaret başvurularının ziyaret tarihinden onbeş gün önce gerekli izin alınmak üzere Bakanlığa iletilmesi zorunludur" ifadelerine yer verilmiş ise de, uygulamada Genel Müdürlüğümüzün ilgili bürosuna gelen her ziyaret talep başvuruları mümkün olan en kısa sürede (1 ilâ 5 gün içerisinde) değerlendirilip sonuçlandırılmakta, bu konuda ne tutuklu ne de hükümlüler ve yakınlarının mağduriyetlerine sebebiyet verilmemektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, her ne kadar ziyaret taleplerinin "uygulamada" 5 güne kadar değerlendirildiği söylense de olumsuz cevap verilme riskini de alarak Türkiye'ye gelip beklemek yabancı mahpusların yakınları için külfettir. Bu uygulama devam ederse, kolaylaştırmanın yolu, tüm işlemlerin internetten yapılabilmesini sağlamaktır.

Yine ÖİM 2012-13 raporunda da belirtildiği gibi, Türkiyeli mahpuslarla yabancı mahpusların görüş süreleri eşit: 1 saat. Oysa ender olarak ziyaretçisi gelen yabancıların görüş süreleri daha uzun tutulmalı.

²⁷ https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/409327/Turkey_-_List_of_Lawyers.pdf; 19 Mart 2015. Blogumuzda:

<https://ozel ihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/03/19/for-foreign-prisoners-list-of-english-speaking-lawyers-in-turkey/>

²⁸ EREN, Mustafa, ÖİM 2012-13:17.

Hem Türkiyeli hem de yabancı mahpusların faydalanabileceği bir diğer uygulama da Skype gibi görüntülü konuşma programları. Projemiz kapsamında ziyaret ettiğimiz İtalya Padova’da, yabancıların hapisane nüfusunun yarısını oluşturduğu Due Palazzi Hapishanesi’nde, ziyaret alanında Skype odaları bulunuyor ve bütün mahpuslar bu imkândan faydalanabiliyorlar. Bu esnada infaz koruma memurlarının gözetimi altındalar ama konuşmaları dinlenmiyor, izlenmiyor, kaydedilmiyor.

Hapishanelerde yabancılar için Türkçe kursları sürdürülüyor ve pek çok hapishanenin kütüphanesinde, Türkçe öğrenmeye yönelik ders kitaplarının yanı sıra yabancı dillerde kitaplar ve sözlükler mevcut. Bu konudaki kitapların yeterli olup olmadığını da kapsayan sorumuza Adalet Bakanlığı, yabancı dillerdeki kitapların konsolosluklardan talep edilerek, bakanlık tarafından gönderilerek veya yabancıların bağışları yoluyla temin edildiğini, konuya gereken özenin gösterildiğini belirterek cevap verdi. Yazıştığımız yabancı mahpuslar ise bildikleri dillerdeki kitapları okuyup bitirdiklerini belirterek daha fazla kitap bulundurulmasını istiyor, bizden kendi dillerinde sözlük talep ediyorlar. Zaman zaman keyfi olarak uygulanan ve mahpuslara çeşitli malzemelerin ulaştırılmasını zora sokan “aynı il içinden kargo gönderme yasağı” olmasa, özellikle İstanbul gibi hem yabancı mahpusların hem de yabancı dillerdeki yayınları da takip eden yayınevlerinin ve çok sayıda yabancıların yaşadığı bir yerde, hapishane kütüphanelerinin yabancı dillerdeki yayınlar bakımından zenginleştirilmesi daha kolay olacak.

ÖİM 2012-13’te belirtildiği gibi, yabancı mahpusların hapis cezalarını kendi ülkelerinde çekme haklarının önünde “uygulamalı” engeller var. Nakil ücretlerinin çok yüksek olması bir yana, ücretlerini ödeyebilenlerin dahi nakil izinlerinin çıkması çok uzun sürüyor. İnsan hakları her zaman maliyet hesaplarından önce gelmelidir ama işin maliyetine bakılırsa bir yabancı mahpusu ülkesine göndermek, birçok durumda onu Türkiye’de yıllarca hapsedmekten daha ucuza gelebilir.

Yabancı mahpusların durumunu ele alırken çok önemli bir konu da yabancı kadınların çocukları.²⁹ Türkiye’de 0-6 yaş çocuklar hapishanede anneleriyle birlikte kalabiliyorlar, 6 yaşından sonra annelerinin uygun gördüğü bir yakınlarının yanına geçiyorlar. 6 yaşına kadar çocukların bir süre anneleriyle hapishanede kalıp bir süre dışarıdaki yakınlarıyla kalmaları, tekrar anne yanına gidip gelebilmeleri de mümkün, bu da çocukların dışarıdaki dünyadan hiç olmazsa haberdar olması, diğer aile üyelerini görüp tanıyabilmesi demek. Türkiye’de yakını olmayan annelerin çocuklarıysa, dünyayı hapishaneden ibaret zannederek büyüyorlar.

Ülkemizdeki 7 kadın hapishanesi içinde, yabancı kadınların en çok olduğu Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi’nde 6 yaşına kadar çocukların gidebildiği oldukça renkli, güzel bir kreş var. Bu kreşe hapishane personelinin çocuklarıyla mahpusların çocuklarının birlikte devam etmesi de olumlu bir uygulama. Ama unutmamak gerek ki bu çocukların “dışarıda” bir anaokuluna gitmeye hakları var ve bu bazıları için dışarıyı görmenin tek yolu. Ne kadar güzel

²⁹ Bir örnek olarak, Bakırköy Hapishanesi’nden, Suriyeli genç bir mülteci annenin durumu: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/150389-yedi-kat-yerin-altinda-meryem-ile-dua-bebek>
<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/152204-meryem-ve-dua-bebek-ozgur-ama>

olursa olsun, o kreşi hapisanenin içinde kurmak, çocukları bu imkândan da mahrum bırakmak demek.

Yabancı annelerin çocukları 6 yaşını geçtikten sonra Türkiye’de yanında kalabilecekleri yakınları yoksa esirgeme kurumlarında tutuluyor ve yasal olarak, annelerini her ziyaretçi kadar görebiliyorlar: ayda bir açık ve üç kapalı görüş.³⁰ Bu çocuklara sunulan seçenek, hiç aile ortamında yaşamadan büyümek veya anneni Türkiye’de bırakıp belki hiç görmediğin memleketinde, hiç görmediğin akrabalarının yanında yaşamak.

Bu noktada, annesi hapsedilen bir çocuk için seçeneklerin “annenin yanında hapsedilen” veya “dışarıda ama annesiz” yaşamaktan ibaret olmadığını önemle söylemek istiyoruz. Birçok ülkede çocuklu anneler, hapis cezası alsalar bile bu cezayı hapsedilen değil, ev şeklinde düzenlenmiş alanlarda çekebiliyor. Bu alanlar, bizim hukukumuzun ifadesiyle “çocuğun yüksek yararına” göre düzenleniyor ve annenin hüküm giydiği ceza, yüksek güvenlik tedbiri alınmasını gerektiriyorsa “evin” içinde polis/infaz koruma memuru da kalabiliyor, ama üniformasız olarak. Bu gibi uygulamalarda, çocuğun damgalanmamasına, annenin cezasının çocuğa yansıtılmamasına özen gösteriliyor. Türkiye’deki 6 yaş sınırı dünyada genel bir uygulama değil, 10 yaşında bir çocuğun, hapis cezasını bu tür bir “yaşam evi”nde çeken annesiyle birlikte yaşamasında ve normal şekilde okuluna gidip gelmesinde bir engel yok. Bu çalışmanın doğrudan konusu olmasa da CİSST olarak, anneleriyle birlikte hapsedilen çocuklar için dünyada var olan iyi örneklerin Türkiye’de de uygulanmasını istiyoruz.

4. LGBTİ mahpuslar

Türkiye’deki hapsedilenlerde kaç LGBTİ mahpus bulunduğu meçhul. Bakanlığın 2013’te verdiği 79, 81; Mayıs 2014’te verdiği 95 gibi sayılar var ancak güncel sayıları öğrenmek için 23 Mart 2015’te Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında Türkiye hapsedilenlerinde kaç lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve interseks birey bulunduğunu ve bunların hangi hapsedilenlerde tutulduğunu sorduğumuzda, “özel hayatın gizliliği” ilkesine göre sorumuza cevap verilmesi uygun görülmedi.³¹ Oysa kişilerin tek tek cinsel yönelimlerini sormamıştık, istatistiki veri özel değil, geneldir. Doğru veriye sahip olmak, özel ihtiyaçları olan bir mahpus grubunun anlaşılması ve ihtiyaçlarının karşılanması için önemli bir adım olduğu halde, bakanlığın veri toplamadaki eksikliğinin sürdüğünü görüyoruz. Örneğin cinsiyet geçiş ameliyatı olan mahpus sayısı ve bu ameliyatı olmak için başvuru yapan mahpus sayısı, Adalet Bakanlığı’nın bilgisi dışına olamayacak bir konu. Buna rağmen, bu konudaki sorumuza da

³⁰ Görüştüğümüz bir hapsedilen müdürü, kapalı görüşün çocuklar için ne kadar anlaşılmasız ve örseleyici olduğunu esirgeme kurumlarındaki psikolog ve sosyal çalışmacıların da bildiğini, bu yüzden çocukları zaten kapalı görüşe getirmediklerini aktarmıştı. Cezaevi savcıları ve hapsedilen idarecilerinin çoğu kez kendi inisiyatiflerini kullanarak annelerle çocukların açık görüşüne izin verdiklerini biliyoruz. Ancak talebimiz çocukların anne ve babalarıyla daha sık açık görüş yapmasının yasal dayanağı olmasıdır. Hem Türkiyeli hem yabancı, tüm anneler, babalar ve çocuklar için.

³¹ ÖİM 2012-13 raporunda, soruların “özel çalışma gerektirdiği için” cevaplanmayışı, bakanlığın zaten bilmesi gereken konulardaki hazırlıksızlığına ortaya koyduğu söylenerek eleştirilmişti. “Özel hayatın gizliliği” bu kez “biliyoruz ama size söylemeyeceğiz” demenin biçimi olmuş.

“herhangi bir istatistiki veri bulunmadığından cevap verilememiştir” karşılığını aldık (9 Nisan 2015).

Daha önce verilen sayıların da görünür olan trans mahpusları ve onlarla aynı koğuştta kalmak istediğini bildiren gey mahpusları içerdiğini, L, G, B ve İ’yi hemen hiç kapsamadığını tahmin ediyoruz. LGBTİ bireylere yönelik yaygın ayrımcılık ve şiddet dolayısıyla, hele de hapishane gibi hayatımızın başkalarının kontrolünde olduğu bir yerde mahpusların cinsel yönelimlerini saklamak durumunda kaldığını biliyoruz. Bu da LGBTİ bireylerin hapishanedeki durumuna dair veri eksikliğinin bir diğer nedeni. ÖİM 2012-13’te de belirtildiği gibi, kişilerin kendilerini rahatça ve güven içinde ifade edebilecekleri şartlar sağlandığında bu konuda bilgi edinmek de kolaylaşacak. Başka bir deyişle, bilgi eksikliği, LGBTİ mahpusların şartlarının pek de iyi olmadığını gösteriyor.

Türkiye hapishanelerinde kişiler nüfus cüzdanlarındaki cinsiyete göre yerleştiriliyor, yani cinsiyet geçiş ameliyatı geçirmemiş olan trans kadınlar erkek hapishanesinde, trans erkekler kadın hapishanesinde tutuluyor.³² Yazışmalarımız ve deneyim aktarımları üzerinden, gey veya biseksüel olduğunu söyleyen veya cinsel yönelimi duyulan gey mahpusların erkek hapishanesinde trans kadınların koğuşuna yerleştirildiğini veya hücrede kaldığını, kadın hapishanesinde lezbiyen veya biseksüel olduğu “anlaşılan” kadınlarınsa, koğuş arkadaşıyla ilişkisi olduğu düşünüldüğünde ayrı koğuşlara alındıklarını biliyoruz. İnterseks mahpuslara dair herhangi bir bilgimiz yok.

Hapishanelere girişte, kurumun sistemine ve burada mahpustan beklenenlere dair bilgilendirilme yapılması gerekiyor. Ancak yazışmalarımız ve eski mahpuslarla görüşmelerimiz bu bilgilendirmenin yapılmadığını, LGBTİ oldukları dış görünüşlerinden anlaşılmayan kişilere buldukları hapishanede birlikte kalabilecekleri başka LGBTİ bireyler olduğunun söylenmediğini öğreniyoruz. LGBTİ koğuşuna geçmek istediğini bildirenlerden ise, kendilerinin LGBTİ olduğunu “doktor raporu” ile ispatlamaları bekleniyor. Heteroseksüel kadın ve erkeklerden cinsiyet kimliklerini “kanıtlamaları” veya heteroseksüel kadın/erkek olduklarını gösteren rapor almaları nasıl istenmiyorsa, LGBTİ bireylerden de böyle bir şey istenmemeli. Bu hem ayrımcılık hem de onur kırıcı muameledir. LGBTİ mahpusların psikiyatriste sevki gibi, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimlerin doğallığını kabul etmeyen başka örnekler de var, bu önyargılı tavrın aşılması için idareciler de dahil olmak üzere hapishane çalışanlarının bilgilendirilmesini önemsiyoruz.

LGBTİ mahpuslar, özellikle erkek hapishanesinde tutulan trans kadınlar, erkek mahpuslardan zarar görebilecekleri gerekçesiyle ayrı oda veya koğuşlarda tutuluyorlar, atölye ve kurslara çıkartılmıyor, ortak alanları kullanamıyorlar. Bu, tecrit ve ayrımcılık demek. LGBTİ mahpus sayısının az olduğu yerlerde izolasyon daha da ağırlaşıyor. ÖİM 2012-13’te önerildiği gibi, bu tür durumlarda mahpusun yalnız kalmasının etkilerini azaltmak adına, LGBTİ mahpusların, eğer istiyorlarsa, hapishane içinde kuaför, kütüphane, yemekhane gibi yerlerde çalıştırılmasına özel önem verilmeli. LGBTİ mahpusların ücret karşılığında, profesyonellik

³² Uygulamada bir istisna olarak, hapishanedeyken geçiş ameliyatı geçiren bir trans kadın, kimliği henüz değişmemiş olmasına, erkek kimliği taşımasına rağmen bulunduğu erkek hapishanesinden alınıp kadın hapishanesine taşındı.

çerçevesinde yapabileceği işler arasında, yabancı mahpusların ihtiyaç duyduğu tercüme görevleri de olabilir. LGBTİ mahpusların hapisanenin çeşitli ortak alanlarda çalışması, onların tecrit edilmesini kırmakla kalmayıp diğer mahpusların ve personelin LGBTİ bireylerle karşı önyargılarının da aşılmasına yardımcı olabilir.

Bu noktada LGBTİ örgütlerinin hapisane içinde çalışma yürütmesi hem personele hem de genel mahpus grubuna LGBTİ'nin ne olduğuna dair bilgi aktarımında bulunması, soruların ilgili STÖ temsilcileri tarafından cevaplanması, ayrımcılığın aşılmasına, personelin çalışmasının kolaylaşmasına, tüm mahpusların çevreleriyle daha olumlu ilişki kurmasına ve tahliye sonrasında topluma katılımına önemli katkı sağlayacaktır. LGBTİ mahpuslarla çalışan personelin onları daha iyi anlamak ve doğru davranmak adına sivil toplum örgütlerine başvurduğu işbirliği örnekleri var. Bundan olumlu sonuçlar elde edilmesini bekliyoruz.³³

Öte yandan özellikle bakanlık ve üst düzey yöneticiler tarafından, LGBTİ kişilere dair bilgisizliğini ortaya koyan durumlar söz konusu. Örneğin, 23 Mart 2015'te, "(1) Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevlerinin hangilerinde LGBTİ bireyler için ayrı koşullar bulunmaktadır?" ve "(2) Ayrı koşulların bulunmadığı ceza infaz kurumlarında ve tutukevlerinde kalan LGBTİ bireyler nerelerde, hangi koşullarda tutulmaktadır?" diye sordüğümüz bilgi edinme başvurumuza, 21 Nisan 2015'te gelen cevap şöyle:

Ağır ceza merkezlerindeki kapasite itibarıyla büyük ceza infaz kurumlarında LGBTİli bireyler için ayrı odalar bulunmakta olup, bu odaların kapasitesi hükümlü sayısına göre değişiklik göstermektedir.

2 nci soru ile ilgili olarak; LGBTİli bireyler için ayrılan odalar uluslararası standartlara uygundur.

Adalet Bakanlığı adına verilen cevapta "LGBTİ'li" ifadesi kullanılmış, sanki "LGBTİ" bir hastalık veya bir örgüt adıymış gibi (üstelik bu CİSST'in daha önce de eleştirdiği bir ifadaydı!). Cevap, soruyu geçiştiriyor olmanın yanı sıra, Adalet Bakanlığı'nın kendi sorumluluğu altında bulunan LGBTİ mahpusları tanımaktan, LGBTİ bireylerin özel ihtiyaçlarını anlamaktan uzak olduğunu gösteriyor. Yine bir görüşmede, sorumlu savcı, aynı odada kalan mahpus sayısının çift olmaması gerektiğini, odalar 1, 3, 5 kişilik gibi tek sayıya göre yapıldığında kişiler arasında eşcinsel ilişki gelişmesinin engellenebileceğini, yoksa 1.000 kişilik bir hapisanede 500 çift oluşacağını anlattı. Bu, gey/lezbiyen ilişkilerin doğal olarak geliştiğini, bu yönetime sahip olmayan kişilerin sırf bir arada bulunmakla eşcinsel ilişki geliştiremeyeceğini bilmekten, kavramaktan uzak bir ifade.

Özellikle trans kadınlar için cımbız, ağda gibi malzemeler gerçek birer ihtiyaç. Zira bunlar kişinin bedeninin, kendini hissettiği cinsiyetteki görünümde kalmasını sağladıkları için kimlikle doğrudan ilgili. Erkek hapisanelerinin kantininde bulunmayan bu gibi malzemelerin trans kadın mahpuslar için temini son derece önemli. Hormon ilaçları da benzer şekilde

³³ LGBTİ örgütlerinin mahpuslarla dayanışma içinde olması, genel görünürlüklerinin artması da LGBTİ mahpusların durumunu olumlu etkileyen çok önemli bir faktör. Hapisane dışındaki alanlarda, LGBTİ örgütlerin/kişilerin kendilerini anlattıkları ortamlarda hapisane personelinin katılım gösterdiği gözlemlendi (örn.: yaşayan kütüphane, onur haftası gibi etkinliklerde.)

kimliğe ve ayrıca sağlığa dair, dikkatle kullanılması gereken destekler. Hormon kullanan kaç mahpus bulunduğuna ve bunların kullandığı hormon ilaçlarının adlarına dair bilgi edinme talebimizin, bunu bilmek “özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden” reddedilmesi (6 Nisan 2015), hapisanelerde hormon kullanımının doğru şekilde yapıldığına dair şüphe doğuruyor (zira “özel çalışma” denen iş, bakanlığın görevleri arasında).³⁴ Evli mahpusların faydalanabildiği “pembe oda”dan, evlenmesine zaten izin verilmeyen LGBTİ mahpusların faydalanma imkânı olmamasını da ayrımcı bir uygulama olarak değerlendiriyoruz.

LGBTİ bireylere dair bilgi ve anlayış düzeyi eksik olan yetkililerin, LGBTİ mahpuslar hakkında karar verici konumda olması son derece kaygı verici. Adalet Bakanlığı’nın, LGBTİ mahpuslar için yapmayı planladığı “pembe cezaevi” projesi, bu eksikliklerden ve ilgili STÖ’lere danışılmadan üretildiğinden dolayı, hatalarla dolu bir proje. Bakanlığın bir mahpusun bilgi edinme sorusuna verdiği, 2 Aralık 2014 tarihli cevapta, “lezbiyen, gay, transeksüeller ve biseksüellerin muhafaza edileceği Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumları yapımına yönelik” projenin “2015 yılında İzmir ilinde ihale edilerek inşaatına başlanması”nın ve yer tesliminin ardından inşaatın yaklaşık iki yıl içinde bitmesinin öngörüldüğü söyleniyor.³⁵ Bu konudaki eleştirilerimizi, CİSST ve LGBTİ alanındaki toplam 17 sivil toplum örgütü, yerel oluşum ve üniversite topluluğu olarak, 6 Ocak 2015 tarihindeki ortak açıklamamızda dile getirdik.³⁶ Öncelikle, LGBTİ hapisanesi oluşturma sürecinde LGBTİ örgütlerine, akademisyenlere danışılmamış olması, yaptığımız açıklamaların dikkate alınmaması başlı başına bir sorun. Temmuz 2013 itibarıyla 18 ayrı hapisanede bulunan mahpusların İzmir’e toplanması, ailelerinden, yakınlarından uzaklaştırılmaları, sürgün edilmeleri anlamına geliyor. Bakanlık, LGBTİ mahpusların kendi güvenlikleri için onları diğer mahpuslardan ayrı tutmak yerine, bu grubu bir arada tutarak yalnızlığı azaltmayı düşünmüş olabilir ama LGBTİ mahpusları bir arada, ayrı bir hapisanede tutmak, onları yine diğerlerinden ayırmak, ayrımcılığı kurumsallaştırmak demek. Diğer taraftan bu hapisanede kalmak kişinin LGBTİ olduğunun herkesçe bilinmesi anlamına geliyor, işte asıl bu, “özel hayatın gizliliği” açısından kaçınılması gereken bir hareket. Burada yaşanacak damgalama, mahpusların ailelerini dahi etkileyebilir. Üstelik LGBTİ mahpuslara karşı bilinen kötü muamele olaylarının hemen hemen hepsi, diğer mahpuslardan değil, hapisane personelinden kaynaklanıyorken, ayrı bir LGBTİ hapisanesi kurmak güvenlik kaygısını gidermeyecek. Oysa ortak açıklamamızda Adalet Bakanlığı’na çağrıda bulunduğumuz üzere, LGBTİ örgütleri ve bu alanda çalışan akademisyenlerle birlikte, tüm hapisanelerde LGBTİ bireylere karşı ayrımcılık ve güvenlik sorunlarının önlenmesi için çalışmalar yapılabilir ve ayrı bir hapisane inşa etmekten çok daha olumlu sonuçlar alınabilir.

³⁴ Ayrıca bkz: Hilal Başak Demirtaş, 2015; “LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları”, bu kitap içinde.

³⁵ Bakanlığa bu hapisanenin nerede olacağını, ne zaman açılacağını, bu konuda LGBTİ mahpuslara bilgilendirme yapılıp yapılmadığını, kişilerin yakınlarından uzaklaştırılmasının getireceği olumsuzluklara karşı ne gibi önlemler alındığını ve bu süreçte LGBTİ örgüt ve aktivistleriyle işbirliği düşünülüp düşünülmediğini sordüğümüzde, “7-8 ceza infaz kurumunun bulunduğu Kampüslerin birinin bünyesinde bir bölüm oluşturulması” düşünüldüğü ve “farklı cinsel tercihi olan mahkûmlar için yeni yapılacak ceza infaz kurumunun ne zaman ve nereye yapılacağı konusu belli olmamakla birlikte proje aşamasında” olduğu cevabını aldık (15 Nisan 2015). Bkz. Hilal Başak Demirbaş, 2015; “LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları”, bu kitap içinde.

³⁶ <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/01/06/ortak-aciklamamiz-biz-lgbti-hapishanesi-istemiyoruz/>

Hapishanede LGBTİ hakları adına bizce doğru olan bir adım, Brezilya'nın Rio Eyaleti'nde yeni başlayan uygulamadaki gibi, trans mahpuslara kadın hapishanesinde mi yoksa erkek hapishanesinde mi kalmak istediklerinin sorulmasıdır.³⁷ ABD'nin New York eyaletinde ise, "trans mahpusların şiddet, tecavüz ve aşağılamadan korunması için atılan tarihi bir adımla," Rikers Island Hapishanesi'nde yeni bir konut birimi açılacak.³⁸ Yukarıda sayılanlarla hemen hemen aynı sorunların çözümü amacıyla, özel gruplara kendilerine göre yaşam alanları kurulması için yapılan bu çalışmada, mahpus ancak kendisi isterse bu birimde kalacak, birimde LGBTİ mahpuslarla isteyerek, rahatlıkla, duyarlılıkla çalışacak eğitimli personel görevlendirilecek. Yapılan yeni düzenlemenin trans mahpuslarla ilgili olumsuz olayları, hatta bu mahpusların yeniden suç işleme oranlarını dahi azaltması bekleniyor. Her iki örnekte, mahpusa seçme hakkı verilmesinin önemini vurguluyoruz.

5. Özel ihtiyaçları olan mahpuslar alanında sivil toplum örgütleri ne yapıyor?

CİSST olarak, sivil toplum örgütlerinin hapishanelerde rahatça çalışmasının birçok sorunun çözümünü kolaylaştıracağını savunuyoruz. Sivil toplumun, bağımsız gözlerin hapishanelere bakmaması veya bizlere içerinin gösterilmemesi, hapishanelerde ne olup bittiğine dair her türlü soru işaretini, güvensizliği getirir ve devleti şaibe altında bırakır.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar bağlamında, bu ihtiyaçları en iyi tanıyan, bunların karşılanmasına dair yol gösterecek olan, ilgili grupların sivil toplum örgütleri ve aktivistleridir. Örgütlerin konuya ilgi gösterdiğini ve Adalet Bakanlığı'nın izin vermesiyle hapishanelerde önemli çalışmalar yapıldığını mutlulukla görüyoruz. Bakanlık düzeyinde de 2014 ve 2015'te özel ihtiyaçları olan mahpusların durumuna dair bazı sivil toplum örgütlerinin toplantıya davet edildiğini ve görüşlerine başvurulduğunu biliyoruz.

Bu tür işbirliklerinin çoğalması gerekiyor. Bu konuda söylenebilecek birkaç şey var:

- Bir hapishanenin sadece ziyaret edilmesi için bile Adalet Bakanlığı'ndan izin alınması, en az 1 ay önce ziyarete katılacak kişilerin ismi verilerek başvuruda bulunulması ve iznin takibi gerekiyor. İzinlerin ilgili hapishanelerden alınma imkânı olsa daha kolay olur.
- Hapishanenin düzeni açısından, sivil toplum tarafından yapılmak istenen çalışmalara dair idarenin bilgisi olması gereğini anlıyoruz. Ancak bunun dışında, izinlerin keyfiyete veya devletin dernekler hakkındaki değerlendirmesine bağlı olmaması, sivil toplumun hapishanede çalışmasının kolaylaştırılması gerekir. Bunun da ötesinde, Adalet Bakanlığı ve hapishane idarelerinin sivil toplum çalışmalarını teşvik edici olmalarını öneriyoruz.

³⁷ 30 Mayıs 2015 tarihli haber, Yahoo News. <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/06/05/rio-to-allow-transgender-inmates-to-choose-male-or-female-prison/>

³⁸ 18 Kasım 2014 tarihli haber, *Huffington Post*.

<https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/category/english/queer-lgbt/>

- Sivil toplum ve üniversitelerle birlikte çalışmanın ihtiyacını daha doğrudan hisseden tekil hapisaneler düzeyinde atılan olumlu adımlar, Adalet Bakanlığı tarafından yaygınlaştırılabilir.
- Sivil toplum ve üniversitelerin hapisanelere dair faaliyetlerinin önemini bilen personel ve idareciler var. Onlar da kendileri işbirliğine açık oldukları, buna ihtiyaç duydukları halde sivil toplum örgütlerinden bekledikleri ilgi ve desteği göremediklerinden yakınıyorlar. İlgili tüm sivil toplum örgütlerini, hapisaneleri “dışarıdan” takip etmenin ötesine geçerek “içeride” daha fazla çalışma yapmaya, bunu programlarına dahil etmeye davet ediyoruz.
- Yapılan çalışmaların, kişilerin özel bilgilerini ve hassas konuları paylaşmamak kaydıyla, daha fazla kişiye ulaştırılması ve bilginin etkisinin artırılması için sivil toplum örgütleri internetten daha etkin faydalanabilirler. CİSST’in hapisaneleri ilgilendiren çeşitli konular ve farklı mahpus gruplarıyla ilgili blogları bunun için ortak zemin olarak kullanılıyor, daha fazla katkıya da açığız (blogların listesi için bu kitabın arkasına bakabilirsiniz).

CİSST 2015 yılında Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (*Turkish Center for Prison Studies*, TCPS) ve Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı’nın (THEA), ayrıca Hapishane Çalışmaları Kütüphanesi’nin kuruluş çalışmalarına başladı. Alandaki ciddi veri eksikliğini kapatmayı, hapisaneler alanında olanları sistemli ve kapsamlı olarak takip edebilmeyi, ayrıca bu alandaki uluslararası merkezlerle birlikte çalışmayı hedefliyoruz. Enformasyon Ağı, çeşitli gruplar hakkında çalışan sivil toplum örgütleriyle birlikte bu gruplardan mahpuslar hakkında faaliyet gösterecek. Bu işlerin hapisanelerin genel durumunun iyileştirilmesine ve sivil toplumun hapisaneler alanındaki çalışmalarda daha etkin rol almasına katkısı olacağını düşünüyoruz.

Başak Ekinci ve Mustafa Eren’in hazırladığı *Mahpus Hakları El Kitabı* (Mart 2015) hapishane kütüphanelerine, sivil toplum örgütlerine ve mahpuslara ulaştırmakta olduğumuz bir çalışma. THEA faaliyetleri kapsamında, özel ihtiyaçlı gruplar olan kadın, çocuk, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüleri, engelli, hasta ve yaşlı, LGBTİ ve yabancı mahpusların hakları hakkında da el kitapları yazılacak.

CİSST’in Ekim 2014-Haziran 2015 arasında devam eden, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı’nı da düzenlememizi sağlayan “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı” Projesi kapsamında, sivil toplum örgütlerinin bu konudaki çalışmalarını ortaklaştırarak, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ile İlgili İşbirliği ve İletişim Ağı kuruldu. Bu çalışmalar, ilgili herkesin katılımına açık, tüm çalışmalar www.ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com sitesinden takip edilebilir. İşbirliği ve İletişim Ağı’nda, çeşitli STÖ’lerin katkılarıyla, engelli, yabancı, LGBTİ mahpusların güncel durumuna dair doğrudan ve sistemli veri toplamak için anket formları hazırlandı. Ayrıca ağ üyelerinden Engelli Kadın Derneği, *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*’nı görme engellilere ulaşabilmesi için sesli kitap olarak kaydetti.

Engellilik alanında savunuculuk ve izleme çalışmaları da yürüten, engellilerin ihtiyaçlarını ve yerine getirilmesi gereken standartları iyi bilen sivil toplum örgütleri, mahpus engelliler

alanında görüş bildiriyor. LGBTİ dernek ve oluşumları, LGBTİ bireyleri ilgilendiren çeşitli konularda dayanışma içinde çalışabiliyor ve LGBTİ mahpuslar konusuna da duyarlılık gösteriyor. Mahpuslara hukuki destek sağlanmasında, sıkıntıları olduğu zaman olayın kamuoyuna taşınmasında, özellikle trans kadın mahpusların kıyafet vb. günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında, çok sayıda LGBTİ örgütünün önemli katkıları var ve çabalar giderek daha sistemli hale geliyor.³⁹

Yabancı mahpuslar ise, ne yazık ki özel ihtiyaçları olan mahpuslar arasında sivil toplumun en yetersiz kaldığı grup. Doğrudan yabancılar alanında çalışan bir dernek yok. Mültecilerle ilgili çalışma yürüten STÖ'ler, Türkiye'deki iki milyon Suriyelinin acil durumundan dolayı yabancı mahpuslar konusuna eğilemiyor. Bu konudaki çalışmalarımızı şu anda, sivil toplum örgütleri açısından ziyade, konuyla ilgilenen aktivistlerle birlikte yürütüyor ve zaman zaman elçilikler/konsolosluklarla da iletişim kuruyoruz. Yabancı mahpuslar alanındaki çalışmanın şu an için bize ulaşan durumlarda, kişilerin özel şartlarına odaklanarak ilerlediğini söyleyebiliriz.

Bu alanda bilmediğimiz daha pek çok çalışma yapıldığını umuyor, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve Adalet Bakanlığı arasında işbirliğinin güçlenerek devam etmesini diliyoruz. Özel ihtiyaçları olan mahpusların durumu, iyi örnekler ve yapılan işleri, www.ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com sitemizde duyurmayı sürdüreceğiz. Bu raporu da sitemizde güncelleyeceğiz.

³⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hilal Başak Demirbaş, 2015, "LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları", bu kitap içinde.